

Introducere în
Ortotipografie

Editor: Loredana Tîrzioru
Corectură: Rodica Szokola

Editura BrumaR
300050 Timișoara, str. A. Popovici 6
tel.: 00744 787 959
e-mail: office@brumar.ro
www.brumar.ro

© 2021, I. Funeriu & Editura Brumar pentru prezenta ediție.
Reproducerea conținutului acestui album fără acordul scris
al autorului și al editurii este strict interzisă.

Isbn: 978-606-726-199-8

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Funeriu, I.

Introducere în ortotipografie / I. Funeriu ; abrevieri, indice de autori, lista
surselor citate, revizia finală : Delia Badea, Florina Diana Cordoș. - Timișoara :
Editura Brumar, 2021

Conține bibliografie. - Index

ISBN 978-606-726-199-8

I. Badea, Delia (ed. șt.)
II. Cordoș, Florina-Diana (ed. șt.)

655.53

I. Funeriu

Introducere în
Ortotipografie

*Abrevieri, Indice de autori, Lista
surselor citate, revizia finală:
Delia Badea, Florina Diana Cordoș*

B R U M A R

Prefață

A deține o mașină de scris era aproape o aventură înainte de 1989. Era scumpă, în comerț o găseai cu greutate, iar când o găseai, te înregistrau imediat într-un catastif. Posesia uneia nu era neapărat o infracțiune, dar un mic suspect tot deveneai. Drept urmare, o dată pe an, erai somat să te prezinți cu mașina ta de scris la „Interne“ și să dai probă de dactilografie în fața unui milițian care îți dicta un text stupid ce era reținut apoi într-un dosar deschis pe numele tău. Asta ca să-ți fie clar că, dacă ai cumva de gând să multiplici și să răspândești texte „subversive“, vei fi identificat după amprenta specifică a mașinii tale. Era una dintre perversele fațete ale cenzurii. Prețul prohibitiv, dificultatea – așa scumpă cum era – de a-ți procura una, statutul de cetățean dubios dobândit după ce o procurai, convocarea anuală la „Interne“... toate acestea erau motive serioase de a renunța la mașina de scris și de a recurge la serviciile unei dactilografe care, pentru o sumă modică, îți „bătea la mașină“ ceea ce scriai cu stiloul sau cu pixul.

Imediat după 1989, temerile au dispărut. Libertatea își spunea cuvântul. Au apărut sute de ziare, reviste și edituri, „s-a dat drumul“ la grade didactice și doctorate; intelectualii au început să publice masiv articole, studii și cărți; lumea nu mai avea răbdare, textele trebuia să le prezinți prompt pentru a nu-și pierde actualitatea; dacă voiai să ții pasul cu mersul evenimentelor, erai nevoit să predai texte dactilografiate pentru a putea fi descifrate rapid de redactori sau de tipografi. În scurtă vreme, mașinile de scris s-au răspândit cu mare viteză. Camioane cu asemenea mașini soseau în România; trecând la computer, Occidentul ecologist se debarasa bucuros de ele, întrucât se uzaseră moral. Așa se face că,

în scurt timp, aproape toți românii care, într-o formă sau alta, se ocupau cu scrisul, și-au procurat la prețuri accesibile – uneori au primit gratuit – câte o mașină de scris și au învățat să-și dactilografieze scrierile la propria mașină; era un progres față de trecut, dar o stagnare față de prezent și viitor, căci la computere personale nici nu visam. După vreo doi ani, au început să apară pe piață, dar prețurile erau de-a dreptul exorbitante. Tinerii noștri vor fi probabil șocați să afle că prețul unui preistoric PC 282 oscila în jurul sumei de 4 000 de dolari – ceea ce echivala, pe vremea aceea, cu prețul unei garsoniere în Timișoara –, în timp ce salariul mediu depășea cu puțin 50 de dolari lunar. Așa că, aproape încă vreo cinci ani, în vreme ce toată Europa Occidentală scria la computer, intelectualii noștri continuau să-și dactilografieze textele la mașina de scris mecanică din dotare¹. Lucrurile însă se precipitau: salariile au crescut, calculatoarele s-au ieftinit, încât încetul cu încetul, am trecut și noi la calculator. Editurile, redacțiile ziarelor, revistele științifice, analele universitare și alte publicații au început să primească texte pe cale electronică, tipărindu-le apoi exact așa cum le primeau de la autori, buni specialiști unii dintre ei, dar fără o pregătire minimă în domeniul tipografic. Aceștia continuau să scrie la computer aplicând regulile de la mașina de scris, unde problemele erau cât se poate de simple, consecință directă a condiției sale materiale: puneai pe hârtie ceea ce aveai pe tastatură. Așa se proceda la mașina de scris, așa s-a procedat și la computer. Aleg un singur exemplu din zecile care îmi stau la dispoziție. Ca să imprime ghilimelele unghiulare (franceze), utilizatorii amatori tastau de două ori lambda răsturnată cu vârful în stânga la deschidere (semnul „mai mic“ din

---

¹ Cu titlu de curiozitate: în 1994, proaspăt transferat la Filologia timișoreană, constat că noii mei colegi – cu excepția a doi tineri preparatori – nu îndrăzneau nici măcar să deschidă calculatorul primit în dar de la Institutul Cultural Francez, necum să-l mai și folosească. Dar să fiu drept până la capăt: în numai 3-4 ani, „blocajul“ a dispărut, iar situația s-a schimbat radical.

matematică) și de două ori lambda răsturnată cu vârful în dreapta (semnul „mai mare“ din matematică) la închidere, așa că apăsarea frecvent: <<>>, în loc de: « », ceea ce era, tipografic vorbind, nu numai incorect, dar și inestetic, în discrepanță cu celelalte caractere din text. Explicația e simplă: lambda se găsea direct pe claviatura calculatorului, ca la mașina de scris, în timp ce ghilimelele unghiulare erau „ascunse“ în SYMBOLS din meniul INSERT, fapt necunoscut de începători.

În memoria programelor informatice limitări de ordin material nu prea sunt. Acolo găsești zeci de tipuri de ghilimele, sute de stiluri de scriere și aranjamente în pagină, litere și semne de o varietate la care nici nu ne puteam gândi cu câțiva ani în urmă. Dacă se întâmplă să nu găsești ceva, ai posibilitatea să crezi semne noi sau să le aduci din alte surse. Dar tocmai în această performanță zăcea pericolul: unii utilizatori, mai avansați într-ale computerelor, au învățat să caute tipografemele specializate aflate în meniul INSERT, dar erau total nepregătiți din punct de vedere editorial. Din nou, un singur exemplu și tot despre ghilimele. Pe la mijlocul anilor '90 ai secolului trecut, pe vremea lui WORD 2.0, aveai deja posibilitatea să alegi dintr-o mulțime de ghilimele. În loc să le selecteze pe cele care s-au impus de-a lungul unei tradiții seculare: fie [„...“], fie [„...”], utilizatorii puneau pe hârtie, la nimereală, primele ghilimele peste care dădeau căutându-le în SYMBOLS. Se întâmpla adesea ca acestea să aibă un design nepotrivit din punct de vedere ortotipografic:

[”...”], [’...’], [“...”], [‘...‘]

sau unul în totală dizarmonie cu tipul de font sau cu stilul celorlalte caractere (textul principal era, să zicem, TIMES NEW ROMAN, REGULAR, iar ghilimelele – BOOK ANTIQUA ITALIC, TAHOMA BOLD, GARAMOND REGULAR sau BODONI MT BOLD-ITALIC), ca mai jos:

[„text”], [”text”], [“text”], [”text“].

Mi-am limitat exemplificările la ghilimele, dar asemenea incongruențe apăreau la multe alte tipografeme, încât s-a ajuns la o dispersie tipografică de neacceptat într-o cultură serioasă. În acest context al ezitărilor, mi-am asumat răspunderea să propun un prim pas („dintr-o sută“, ziceam) care să facă ordine într-un domeniu pe cale de a deveni entropic. Inițiativa a fost una pur personală, neavând niciun gir instituțional. Zis și făcut. Între anii 1995 și 1996, am redactat cartea *Principii și norme de tehnoredactare computerizată*, care a apărut, abia la începutul lui 1998, la Editura Amarcord din Timișoara. A trecut de atunci un sfert de secol. Cartea a fost concepută pe vremea lui WORD 2.0, astăzi scriem în WORD 2019. S-au schimbat multe în acest răstimp și într-un ritm alert. Unele dintre ideile și soluțiile oferite atunci au supraviețuit, altele nu, iar comenzile au fost rafinate cu fiecare variantă nouă a programului WORD. În aceste condiții, am proiectat o a doua ediție ameliorată și îmbogățită. Cum însă tipografia informatizată a evoluat într-un ritm uimitor, această a doua ediție a suferit modificări masive de natură să se sincronizeze cu vremea în care trăim; atât de multe modificări..., încât numai cu greu o putem considera cu adevărat o a doua ediție, mai ales că i-am schimbat și titlul care, în urma multiplelor renunțări și intervenții, trebuia să acopere o altă realitate. În 1995, d.e., când puțini îndrăzneau să utilizeze computerul, explicam și cele mai simple lucruri: cum să mărești sau să micșorezi corpul de literă, cum se procedează pentru a scrie ITALIC sau BOLD și alte manevre care au devenit rutiniere. La asemenea chestiuni banale (destul de multe!) am renunțat, pentru că azi toată lumea le cunoaște. Am introdus, în schimb, explicația unor noțiuni sofisticate apărute în ultimele variante ale WORD-ului, ca OPTIONAL HYPHEN sau BELOW TEXT, rar folosite, ba chiar necunoscute celor mai mulți utilizatori. Am păstrat însă, uneori cu mici amendamente, tot ceea ce a supraviețuit în urma evoluției evocate. Îmi cer iertare pentru comparația disproporționată, dar, *mutatis mutandis*, e ca și cum Gutenberg ar fi scos în 1950, pe vremea linotipului, o a doua ediție a unui ipotetic tratat al său din 1450; și aceasta pentru că, așa cum

am mai avut ocazia să scriu, progresele uneltelor tipografice din vremea plumbului, realizate în 500 de ani, sunt comparabile ca performanță tehnică cu cele înregistrate în epoca informatică a ultimilor 50 de ani.

... Acestea fiind zise, mă simt dator să recunosc că, de la prima frază redactată, până când am semnat „bunul de tipar“, m-am aflat în dilemă continuă, anume dacă să menționez sau nu consacra formulă: „ediția a doua, îndreptată și adăugită“. Aceasta pentru că ambele opțiuni sunt pe jumătate juste și pe jumătate false. Până la urmă am renunțat, lăsând cititorului – în măsura în care e interesat de subiect – să decidă în locul meu. Pentru mine, singurul lucru care contează cu adevărat este să mă sincronizez cu mersul epocii și să las în urmă o carte cât de cât folositoare celor care o consultă. Dacă acest obiectiv a fost atins, „*the rest is silence*“. Găsesc totuși necesare aceste explicații pentru a nu fi acuzat de gonflarea interesată a CV-ului, dar mai cu seamă pentru a nu fi inclus în gloriosul conclave al plagiatorilor și autoplagiatorilor.

À bon entendeur, salut!

Reiau fragmentar în acest cuvânt introductiv câteva idei de ordin general privind tehnoredactarea asistată de calculator cuprinse în prefața din 1996, însoțindu-le de un autocomentariu critic după aproape un sfert de secol.

1996 (toate referirile se fac la anul când am încheiat redactarea)

În ultima vreme, calculatoarele au fost introduse masiv în edituri și tipografii. După cât se poate „omenește prevedea“, în scurt timp, tehnoredactarea computerizată va înlocui în totalitate vechile procedee bazate pe prelucrarea plumbului. Avantajele noului mod de lucru sunt enorme și nu cred că este cazul să le expun pe larg aici. Toată lumea a auzit de ele, chiar dacă nu le folosește și nu e la zi cu ultimele noutăți. De aceea mă rezum doar să spun că, de la Gutenberg până prin anii '70 ai secolului nostru, industria tipografică n-a evoluat în performanță tehnică, nici pe departe, atât de mult cât au evoluat programele computerizate în numai două-trei decenii de când au apărut pe piață.

2020

Previziunea s-a adeverit: tipografia plumbului a dispărut complet, devenind istorie, iar uneltele de altădată – piese de muzeu. În schimb, comparația disproporționată dintre evoluția tipografiei plumbului și evoluția tehnoredactării computerizate este nedreaptă. Ambele au cunoscut ameliorări notabile; diferența este de durată (V. mai sus), nu de performanță tehnică. Amândouă au avut evoluții spectaculoase, atâta doar că întâia s-a întins pe durata câtorva secole, în timp ce a doua s-a desfășurat pe durata câtorva decenii. Găsesc subiectiv calificativul „nici pe departe“ pe care l-am exprimat atunci, fascinat probabil de ritmul amețitor în care s-au produs schimbările în domeniul informatic. Mi-am adus aminte, printr-un reflex al memoriei, de cursul de lingvistică romanică din facultate, când profesorul Gheorghe Ivănescu ne-a asigurat că nimic pe lumea aceasta nu se învechește mai rapid decât dicționarele: nu apucă bine să intre în librării, că unele cuvinte au și dispărut din uzul cotidian, în timp ce altele noi le-au luat locul. Scriind la această carte, am constatat cam același lucru privitor la domeniul informatic: nici nu încheiasem bine redactarea că a și apărut o variantă nouă a programului WORD.

1996

În pofida acestor progrese incontestabile, cititorii au putut constata o anumită degradare a calității tipografice a cărților și a publicațiilor recente, executate pe calculator. Cei care nu sunt la curent cu noile descoperiri în materie sunt tentați să pună pe seama neputinței computerului imperfecțiunile sesizate în timpul lecturii, ceea ce pare a fi în logica lucrurilor, din moment ce inconsecvențele au luat amploare odată cu introducerea procesoarelor informatizate. (E drept că operatorii înșiși – mizând pe faptul că cei mai mulți dintre editori și autori nu cunosc secretele editării computerizate – încearcă să acrediteze această idee, pentru a li se trece cu vederea propriile erori.) Că lucrurile nu stau deloc așa se va vedea, sper, din rândurile acestei cărți..., căci, de-a lungul ei, se va arăta clar cum „rateurile“ nu sunt, în

niciun caz, consecința vreunei neputințe de ordin tehnic, ci reprezintă, întotdeauna, rezultatul nepăsării, al comodității, al ignoranței sau neglijenței celui ce mânuiește computerul. Lipsște un accent? Apare un blank prea mare? Nu e redată corect o literă ori un semn de punctuație? Computerul este vinovatul principal! Se încurcă rândurile între ele? Apar despărțiri greșite în silabe? Computerul poartă toată răspunderea! Sunt plasate pe rânduri diferite unități inseparabile logic? Nu e respectată o tradiție tipografică? Nimeni nu răspunde pentru toate acestea, căci replica vine prompt din partea adevăraților vinovați: „a greșit calculatorul“!

Este suficient să răsfoim presa din zilele noastre și vom avea imediat sub ochi o „privești tipografică“ dezolantă. Cititorul atent la asemenea „amănunte“ va descoperi cuvinte despărțite în silabe după „reguli“ care n-au nicio noimă și nicio legătură cu normele în vigoare, va întâlni separate, în rânduri diferite, cupluri de cuvinte inseparabile ortografic, logic și semantic, va înregistra o mulțime de tipuri de ghilimele folosite fără niciun sistem, va găsi cratimă în loc de linie de pauză și invers, blankuri repartizate alandala, alineate și paragrafe prost construite etc.; într-un cuvânt, va descoperi un... haos generalizat, pe care toată lumea îl acceptă ca pe o fatalitate: vasăzică – de când cu calculatorul – „n-ai ce-i face“!

2020

Poate că e prea mult spus: *degradare a calității tipografice*. Oricum, afirmația este numai parțial valabilă. Redacțiile ziarelor și ale revistelor serioase, precum și editurile care își respectă numele au achiziționat ultima variantă a WORD-ului, dar mai ales programe specializate (QUARKXPRESS, ADOBE PAGEMAKER, INDESIGN, LATEX etc.) și au angajat specialiști capabili să le folosească în interesul rigurozității tipografice. Degringolada s-a perpetuat însă în tipografiile comerciale care se autointitulează, în mod fraudulos, edituri.

Astăzi nu mai este nevoie să apărăm computerul. Naivitățile de acest gen, curențe acum 25 de ani, au dispărut. Lumea s-a familiarizat cu performanțele programelor informatizate, încât nimeni nu mai învinovățește calculatorul pentru rateurile sesizate în textul tipărit. Am înțeles cu toții, urmărind acuratețea editorială, că inabilitățile utilizatorului poartă toată vina pentru erorile tipografice apărute.

1996

Fără îndoială că înlocuirea linotipurului cu calculatorul implică unele consecințe imediate, care se reflectă în plan editorial. De altfel, schimbarea instrumentelor de scris de-a lungul timpului a impus destule modificări grafice (de „imagine“), care până la urmă s-au generalizat, în ciuda opoziției conservatorilor și chiar împotriva unor tradiții. Ideea nu-i deloc banală: uzul devine tendință, tendința devine habitudine, habitudinea devine lege..., încât, până la urmă, istoria consemnează triumful uzului. Pentru a înțelege mai bine ce se întâmplă azi, ar fi, poate, oportun să părăsim puțin frigiditatea tonului științific și să facem câțiva pași în teritoriul ficțiunii și al amintirilor...

2020

Ideea merita dezvoltată, pentru că, de-a lungul istoriei, instrumentul de care s-a servit omenirea pentru a scrie a impus mutații de imagine și habitudini specifice. Într-un fel arăta scrierea hieroglifică, sculptată în piatră, a vechilor egipteni, și cu totul altfel scrierea cuneiformă a mesopotamienilor, care imprimeau semne pe o tăbliță de argilă cu un fel de cui (lat. *cuneus*). Alte instrumente ca pana naturală, condeiul, creionul, penița, pixul și litera dactilografiată ori multiplicată în tipografie, chiar dacă desenează același caracter, trădează prin imaginea rezultată unealta cu care a fost obținut semnul. Și ar mai fi ceva: instrumentul de scris creează anumite automatisme; una e să scrii lent și caligrafic, cu pana naturală înmuiată în cerneală, și alta să scrii grăbit cu pixul; una e să dactilografiezi ca amator, acționând clapetele cu două-trei

degete ale unei singure mâini și cu totul alta să dactilografiezi profesionist, cu toate cele zece degete, sub presiunea termenelor ce nu suportă amânare. (Adevăratele dactilografe nici nu priveau claviatura, ci doar textul de transcris. Digația lor era specializată, fiecărui deget fiindu-i repartizat un set precis de litere. Amănuntul pare nesemnificativ, dar el antrena obiceiuri specifice și erori, consecințe directe ale acestui automatism.) Reflectând asupra acestor realități, care trec în general neobservate, am recurs la un excurs ficțional pentru ca ipoteticul cititor să înțeleagă atitudinea auctorială atunci când, de-a lungul cărții, am cedat în fața uzului, cu prețul sacrificării normei tipografice fixate de tradiție. Dar iată motivația de atunci:

1996

Dacă i-ar veni cuiva ideea originală să scrie cu o pană de pasăre, „cu-ngrijire prelucrată“, vorba poetului, ar rămâne surprins să constate o seamă de lucruri la care nu s-a gândit niciodată: că ritmul scrierii sale devine mai lent, că flexibilitatea și finețea vârfului penei îl îmbie să execute mici fiorituri grafice, că o linie descendentă va fi mai consistentă decât una ascendentă..., că, treptat, caligrafia lui ar începe să semene cu aceea a manuscriselor din secolul trecut. Cei care au început școala primară prin anii '50-'60 își mai aduc aminte cum, la orele de caligrafie, învățătoarea le-a pus în mână un toc cu peniță metalică și i-a învățat să îngroașe liniile coborâtoare și să le subțieze pe cele urcătoare; majusculele erau dotate cu tot felul de „floricel“, pe care copiii de ieri se străduiau să le imite, desenându-le răbdător. Nu tot atât de suplă ca pana, penița metalică realiza cu mai puțin succes fioriturile de altădată, dar executa destul de bine și fără un efort special liniile mai groase și mai subțiri ale literelor, așa cum pretindea programa școlară. Nu peste multă vreme însă, a început să se generalizeze stiloul (i se zicea: „toc rezervor“) a cărui peniță rigidă nu mai permitea – decât vag și cu unele riscuri – executarea acestei operații. Ca de atâtea ori, școala s-a fixat într-un conservatorism desuet,

dovedindu-se incapabilă de a se adapta rapid la realitățile cotidiene. Toți ne-am cumpărat stilou și ne foloseam zilnic de el, chiar și învățătoarea, nimeni nu mai înmuia penița în cerneală și nu mai purta călimara după el. Cu toate acestea, la caligrafie, eram obligați să scriem cu tocul cu peniță, pentru că numai așa puteau fi respectate niște reguli depășite care, oricum, nu mai aveau șansă de supraviețuire. Când au apărut pixurile, bila din vârful lor nu mai permitea acest gen de scriere; abecedarele însă au continuat, ani în șir, să-i terorizeze pe elevi, prezentându-le litere de mână înflorate, pe care era foarte greu, dacă nu imposibil, să le execuți cu pixul. Abia într-un târziu și numai fiindcă tocul cu peniță a dispărut complet din magazine, literele de mână au fost modificate și introduse apoi, în forma lor simplificată, în abecedare. Inutil, poate, de adăugat că azi, conectați la un alt ritm de viață, copiii nici nu mai cunosc vechile litere, iar, când le văd, le contemplă cu justificată surprindere, amuzându-se pe seama lor și, mai ales, pe seama naivității părinților sau bunicilor lor care, în urmă cu doar câteva decenii, le desenau conștiincios, convinși de eternitatea regulilor caligrafice. Scrierea tehnică, folosindu-se de instrumente din ce în ce mai sofisticate, a adus cu sine reguli noi la impunerea cărora un rol important l-au avut caracteristicile „inginerești“ ale respectivelor instrumente. Într-un fel arată un text dactilografiat și într-alt fel unul tipărit după ce a fost cules la linotip. Corpul de literă, stilurile de scriere, punerea în pagină a textului, distanțele dintre tipografeme și cuvinte, spațiul dintre rânduri, designul literei, stilurile și caracterele grafice etc. sunt, într-o măsură apreciabilă, dependente de performanța tehnică și de specificul instrumentului cu care au fost create.

2020

Cred că n-am greșit prea mult. Poate doar că e cam lung textul, dar, fiindcă ne gândim prea puțin la asemenea lucruri, mi-am permis licența pentru a nu le lăsa să treacă neobservate. Când am scris aceste rânduri, n-am prevăzut că informatizarea societății

românești se va generaliza atât de rapid; că, în mai puțin de zece ani, aparatură precum un televizor HD, un smartphone HI TECH, un laptop MACBOOK de ultimă generație vor fi accesibile oricărui cetățean dispus să investească în ele un capital – cu unele eforturi financiare – acceptabil totuși. Vedem zilnic în jurul nostru copii de la cea mai fragedă vârstă mânuind cu dexteritate tableta și telefonul, iar la televizor, țărani în țări și opinci făcând reclamă la nu știu ce firmă de telefonie mobilă; și mai vedem, „pe-un picior de plai“, ciobănași „coborând în vale“, ghidându-se după indicațiile GPS-ului din dotare. Așa se face că astăzi, de la elevi la studenți, de la generațiile mai tinere la cele mai în vârstă, toată lumea e conectată într-o măsură mai mare sau mai mică la vastul imperiu informatic. Orice ziar, orice revistă sau editură, orice instituție cât de cât serioasă funcționează și *online*, încât cine nu este la curent cu aceste mutații e scos din joc. Toată lumea a învățat să scrie la calculator în aceste condiții. Ne aflăm zilnic în contact cu o masă imensă de „scriitori“ căreia este din ce în ce mai dificil să-i impui complicatele reguli ale tipografiei de altădată. Dar să nu uităm că orice regulă e „agasantă“ și percepută ca un mic atentat la libertate, întrucât este restrictivă. Pe de altă parte, toată lumea înțelege că nu se poate trăi (bine) în afara regulii. Prins în această menhină a contradicțiilor, am ajuns la concluzia că ar fi oportun să acceptăm o relaxare a restricțiilor și să cedăm până la un punct (care este al bunului simț) în fața uzului, dar să nu mergem atât de departe încât să eludăm logica. Pentru că toate se pot schimba – până și regulile sunt efemere – numai logica e eternă. Și atunci, din moment ce scriem: *7 metri, 18 grame, 3 dolari*, cu spațiu grafic între valoarea numerică și obiectul desemnat, de ce să ascultăm de sfaturile unor autori care ne propun să scriem fără blanc variantele prescurtate: *7m, 18g, 3\$*, cu argumentul că așa este mai ușor să le reproducă la calculator?

Când scriam această primă carte despre subiect și când mașina de scris mecanică era încă la mare cinste, nu-mi puteam imagina că aceasta va dispărea atât de curând; dar, mai ales, nu-mi puteam închipui că milioane de români vor produce texte multiplicabile.

În scurt timp, mi-am dat seama că este nerealist să pretinzi acestor milioane de utilizatori să respecte complicatele reguli tipografice. Pe măsură ce primeam texte pe cale electronică de la prieteni, colegi și studenți, pe măsură ce citeam tot mai multe pagini WEB, constatam că vechile reguli sunt rând pe rând abandonate și că totul evoluează înspre o simplificare masivă. Subminând zi de zi tradiția tipografică, uzul câștiga bătălia cu norma și atunci m-am văzut silit să mă adaptez noului context, creditând unele tendințe simplificatoare. Dar atenție! Cedarea în fața tendinței nu înseamnă abandonarea normelor, ci numai reconfigurarea lor în pas cu vremea. Lecția înaintașilor privind ortografia mi-a servit drept model când am luat (cu greu!) această decizie. Maiorescu, Pușcariu și alții ca ei au înțeles, în sinea lor, că adoptarea ortografiei etimologice ar fi fost un act de mare rafinament cultural, care ar fi probat consangvinitatea noastră cu lumea romanică mai bine decât orice alt argument; cu toate acestea, ei au promovat ortografia fonetică, simplă și ușor de deprins, pentru că s-au gândit la românii – tot mai mulți – care învățau secretele alfabetului. Pe scurt, în 1995-1996, susțineam cu tărie regulile tipografice tradiționale, nutrind speranța că ele vor fi conservate. Mă adresam celor câteva sute de utilizatori de prin redacții, edituri și tipografii pentru care nu era o problemă să le asimileze, căci asta era meseria lor. Când ne raportăm însă la milioane de oameni care scriu azi la computer, Don Quijote să fii, abandonezi lupta...

Așadar, această a doua carte se opune în multe privințe primeia, câtă vreme e vorba de o schimbare radicală de concepție după 25 de ani, schimbare impusă de realitatea cotidiană.

În continuarea ideii, 1996

Informaticienii care au conceput procesoarele de text computerizate au luat în considerare, ca premisă și ideal, regulile fixate de o tradiție tipografică de-a lungul unei practici editoriale de câteva secole. Perfecționându-se neconținut și evoluând oarecum în altă direcție decât tehnica industrială a plumbului, noile editoare s-au îndepărtat, fără voia lor, de vechiul stil și au

impus alte tendințe. Prin forța lucrurilor, așadar, și oarecum independent de voința omului, codul tipografic a fost constrâns să se adapteze și el la noile realități, suferind unele revizuiți și modificări care decurg din schimbarea instrumentului de scris. Fenomenul este natural și analog cu cel petrecut odinioară, când școlarii au schimbat pana naturală cu tocul cu peniță și apoi stiloul cu pixul. Atât numai că înlocuirea linotipului cu computerul n-a atras după sine publicarea unor lucrări normative care să țină seama de această schimbare esențială în... „galaxia Gutenberg“. În ciuda acestei absențe, o concluzie de bun-simț trebuie totuși formulată. Ea se rezumă la constatarea că ar fi absurd azi, tot așa cum s-a dovedit a fi fost ieri absurd, să ne postăm pe poziții inflexibile, sprijinind cu obstinație cauze pierdute.

Tradiția tipografică trebuie urmată și respectată, nu însă în mod dogmatic ori stupid și, mai ales, nu atunci când ea este expresia clară a unor neputințe tehnice. Supun atenției un singur exemplu care, de altfel, este discutat mai în amănunt în capitolul Contraste grafice, din corpul acestui volum. Sublinierea cuvintelor era destul de dificil de realizat în tipografiile bazate pe tehnica literelor de plumb. Prin urmare, în tipăriiturile scoase cu ajutorul acestei tehnologii nu vom găsi, decât foarte rar, texte subliniate. Astăzi, dimpotrivă, programele computerizate subliniază, fără niciun efort special, cuvinte, propoziții și fraze întregi, paragrafe. Oare suntem atunci îndreptățiți – bazându-ne pe o „convenție“, care este o consecință directă a unor dificultăți tehnice – să interzicem sublinierea invocând, dogmatic, tradiția, fie ea și seculară? Evident că nu!

2020

Așa este, numai că orice proces de adaptare este dificil și de aplicat, și de aprobat. Obiceiurile, odată instalate, devin automatisme care se perpetuează inconștient. Orice sincronizare cu noul presupune asumare de responsabilități și curaj. Când este echilibrat, conservatorismul temperează excesele, dar când e încremenit și absurd, acesta creează habititudini generatoare de

dogme și comodități care frânează consolidarea progresului. „Pe drumul lung și cunoscut“ deplasarea este mai facilă și mai ferită de riscuri. Ruta bătătorită e însă... rutinieră, ne-o spune însăși etimologia.

1996

Dacă în urmă cu 20-30 de ani la linotipurile industriale aveau acces numai tipografuli profesioniști, în zilele noastre oricine poate avea un computer. Dacă tipograful de altădată ucenicea ani buni pe lângă un maestru sau urma o școală specială înainte de a-și practica meseria, azi oricine dispune de un computer poate tipări un text, care, la rându-i, poate fi multiplicat în mii sau chiar în milioane de exemplare. Dacă în tipografiile tradiționale – odată plumbul turnat în matrice – orice schimbare ulterioară presupunea un efort substanțial din partea tipografului, în vremea noastră, programele de scriere pot face orice modificare în text cu un efort minim și cu o rapiditate uluitoare. Printr-o simplă comandă, care durează doar câteva secunde, se poate schimba stilul de scriere a unei cărți întregi, tot printr-o singură comandă pot fi modificate forma paginii sau dimensiunile paragrafelor, distanța dintre rânduri, plasamentul notelor de subsol, paginația etc. Ușurința cu care se realizează asemenea lucruri, faptul că oricine poate deschide sau tipări un ziar, faptul că oricine are acces la computer poate crea texte multiplicabile reprezintă avantaje imense, la care nimeni nu s-ar fi putut gândi măcar în urmă cu doar câteva decenii. Dar tocmai această deschidere extraordinară, tocmai acest avantaj incontestabil se transformă, adesea, într-un dezavantaj, pentru că, așa stând lucrurile, nu mai există niciun control asupra standardizării scrierii. Vechile criterii și reguli tipografice sunt părăsite fie din ignoranță sau din neglijență, fie din alte rațiuni ce țin de psihologia omului modern, de comoditatea utilizatorilor, de criza de timp permanentă și de performanța diferitelor programe.

2020

În cei aproape 25 de ani scurși, lucrurile s-au îndreptat într-o anumită măsură, mai ales în edituri. Nu trebuie să uităm însă că mai toate publicațiile *online* reproduc exact ceea ce primesc de la autori. Și, în pofida faptului că autorii sunt invitați să respecte câteva reguli, acestea sunt aplicate aproximativ sau neglijate. La începuturi, fenomenul era curent pretutindeni în lume. Atât numai că în Occidentul european și în SUA au apărut reguli drastice sub sancțiunea cărora textul este respins de inițiatorii publicațiilor respective. Când Academia a modificat ortografia reintroducându-l pe *â* și pe *sunt*, mulți intelectuali au protestat continuând să scrie ca înainte cu *î* și *sînt*. Eu nu zic că hotărârea e bună sau rea, argumente există și pro, și contra; zic doar că e absurd să avem două ortografii, așa că mă supun hotărârii academice. Până la urmă aceasta n-a putut fi impusă decât prin metode coercitive: tezele elevilor, lucrările de licență, de disertație și de doctorat, studiile științifice și articolele ocazionale etc. au fost sancționate sau, după caz, respinse de forurile în drept dacă nu respectau decizia din 1993. Ce-ar fi dacă un cod tipografic, odată validat, ar fi impus fie și recurgându-se la aceleași metode? Acest lucru se petrece în multe țări cu tradiție culturală bogată și nu doar în perimetrul științelor umaniste. Cu titlu de curiozitate: toată lumea a auzit de CERN (Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire), cel mai important centru mondial de cercetare în domeniul fizicii particulelor, sub egida căruia a fost construit Laserul de la Măgurele. Ei bine, oricine vrea să publice un studiu acolo trebuie să se supună exigențelor tipografice cuprinse în broșura *Guide de typographie*, 30 de pagini, format A4, apărută în 6 ianuarie 2015. (De acord, veți zice, dar asta se întâmplă la... Geneva, iar eu n-am de gând să vă contrazic.)

1996

Pe acest fond al neînțelegerilor și într-un climat de indiferență față de asemenea fapte – considerate, de mulți, derizorii –, tipăriturile din ultima vreme au devenit, încetul cu încetul, un teritoriu al abuzurilor rămase nesancționate. Oricât de

neprielnică (să nu spun: ostilă!) ar fi pentru cultură epoca în care trăim, am totuși convingerea că această situație nu poate dăinui prea multă vreme și că va veni o zi când lucrurile vor fi îndreptate radical. Până atunci, cartea de față încearcă să facă un prim pas pentru a restabili ordinea în degingolada tipografică generalizată, pe care o contemplăm zilnic, citind o carte, o revistă sau un ziar.

2020

Acesta a fost obiectivul asumat. Lucrurile s-au îndreptat după 1998, dar nu-mi fac iluzia că datorită apariției cărții amintite, ci mai degrabă pentru că dispersia tipografică a mers prea departe, devenind insuportabilă. Într-o măsură oarecare, volumul a avut un anume ecou. Ilie Rad a reluat problema, citându-mă copios (dar corect), într-un curs universitar publicat sub formă de carte la Editura Polirom. Nu știu exact ce impact a avut lucrarea sa, știu însă că a apărut în trei ediții între anii 2008 și 2017¹ la o editură importantă, dar mai știu și că, fidel ideilor de acolo, profesorul clujean a impus consecvent aceste reguli la Secția de jurnalistică a Facultății de Filologie, al cărei șef de catedră a fost câțiva ani buni. În ce mă privește, am procedat identic, masteranzii și doctoranzii mei pot depune mărturie despre „caznelor“ la care i-am supus.

1996, despre riscurile asumate:

Destul de ambițioasă, întreprinderea aceasta e foarte greu de realizat și comportă o seamă de riscuri. În primul rând e vorba de lipsa de autoritate oficială. Un autor nu este o instanță și, cu atât mai puțin, o instituție abilitată. În aceste condiții, el nu poate impune reguli proprii, ci numai să-și spună părerea și să propună soluțiile pe care le crede mai potrivite în anumite împrejurări.

---

¹ Citez ultima ediție: *Cum se scrie un text științific. Disciplinele umaniste*, Polirom, Iași, București, 2017.

2020

Am procedat ca atare, în 1996. Mențin poziția de principiu, dar, spre deosebire de acum două decenii și mai bine, am acordat o atenție sporită uzului, în raportul lui cu norma, din motive pragmatice asupra cărora am glosat mai sus. Adaug precizarea că, de data aceasta, cartea se adresează în primul rând utilizatorilor anonimi și în mai mică măsură instituțiilor – precum, între altele, editurilor – care și-au fixat reguli proprii la care nu prea sunt dispuse să renunțe. Așa se și explică faptul că toate referirile se limitează la WORD, cel mai popular program de scriere la calculator¹.

1996

A doua dificultate (sau risc) provine din lipsa de profesionalism a unui singur om în trei domenii oarecum eterogene. Pentru a impune un cod tipografic standardizat, ar fi necesar ca în unul și același individ să fie reunite minimum trei competențe: una lingvistică, alta informatică și alta editorială. Trebuie să recunoaștem că este destul de greu (aș zice: imposibil) de găsit o persoană care să pretindă a deține singură cele trei competențe. Avem editori experți, dar care nu știu lucra pe calculator, există excelenți informaticieni, dar care nu cunosc ABC-ul editării, avem lingviști care au învățat să lucreze la computer, dar nu sunt familiarizați cu subtilitățile informaticii. Nu este de mirare, în asemenea circumstanțe reale, că nimeni n-a îndrăznit până acum să-și asume singur responsabilitatea de a redacta o asemenea lucrare...

---

¹ O dovedesc statisticile efectuate de informaticieni, dar îmi bazez afirmația mai ales pe experiența proprie; în decursul unei cariere universitare îndelungate, toate lucrările pe care le-am citit (și au fost cu sutele): de licență, de disertație, de doctorat, toate articolele științifice care-mi solicitau girul profesional pentru a fi publicate etc. erau redactate într-una din variantele WORD-ului.

2020

Mi-am asumat riscul, deși cunoștințele mele de informatică nu sunt ale unui profesionist. Și în această carte, precum în precedenta, mă aflu oarecum în postura unui conducător auto, care te duce cu bine (sper) la destinație, fără să fie expert în mecanica motoarelor cu ardere internă. Tocmai de aceea nu m-am hazardat să ofer soluții în domeniul programării, ci m-am limitat la a constata derapajele tipografice și a le corecta atunci când ele erau evidente, apelând la soluțiile practice pe care ni le oferă ultima variantă a WORD-ului, cea din 2019, la care am avut acces.

1996

În sfârșit, al treilea risc este cel al ierarhizării criteriilor care ar trebui să determine soluția tipografică unică, atunci când există posibilitatea unor opțiuni multiple. Evident, în joc intră mai multe criterii, dar adeseori acestea se contrazic între ele, iar – în lipsa autorității de care vorbeam – autorul se teme să-și asume singur responsabilitatea deciziei... Căci se găsesc destule situații în care un criteriu impune o soluție, în timp ce alt criteriu pledează în favoarea alteia. Ce facem în asemenea circumstanțe? Apelăm la criteriul logic sau la cel al tradiției? Ne lăsăm seduși de criteriul estetic? Ținem seama de facilitățile introduse de programele informatizate, acceptând inovațiile ce decurg din comoditatea scrierii și menajându-i pe operatori? Introducem reguli noi pentru a preîntâmpina erorile tipice noului sistem de tehnoredactare? Recurgem mai degrabă la argumente pragmatice, schimbând ce-i de schimbat, sau ne ținem tare pe poziții conservatoare? Care criteriu, din cele enumerate, deține preeminența? Sau ar fi mai bine să cumulăm criteriile pro și pe cele contra, să le punem apoi în balanță și să vedem încotro se apleacă brațul ei? Sunt, toate acestea, întrebări de natură a-l pune la grea încercare și a-l descuraja pe un cercetător (neînvățat cu autoritate instituțională) să-și dirijeze eforturile în direcția sistematizării unui „peisaj tipografic“ în care domnește atâta neorânduială.

2020

Am încercat să mă situez pe o poziție echilibrată, susținând, atât cât am înțeles că se poate, tradiția tipografică; atunci însă când noile tendințe au fost validate și de DOOM, am dat Cezarului ce-i al Cezarului, cedând în fața noilor obiceiuri impuse de uzul curent.

1996

... Și ar mai fi ceva: un „algoritm“ social, economic și cultural trecut în general sub tăcere, dar care este real și comportă un puternic caracter disuasiv. Editurile s-au înmulțit precum micofitele postpluviale, ziarele și revistele, tot așa. Și nu ar fi nimic rău în asta, dacă ele s-ar fi alcătuit pe criterii profesionale, dacă ar fi angajat corectori și tehnoredactori experți ai textului, dacă directorii lor ar fi fost animați, câtuși de puțin, și de idealuri culturale, nu numai mercantile, dacă... și condiționalele mele și-ar putea prelungi la nesfârșit deprimanta serie. Mai mult, editorii experți și onești – care nu lipsesc în România și care au avut inițiative laudabile – sunt expuși riscurilor financiare pe care le presupune apariția unei cărți în condiții tipografice impecabile. Specia lor – și așa rară – este condamnată la dispariție lentă, căci nu poate rezista concurenței cu editurile și tipografiile comerciale care nu cheltuiesc bani nici pentru redactori, nici pentru corectori sau paginatori, nici pentru alți profesioniști ai textului etc. N-ar trebui să ne surprindă, în acest context, că idealul acurateții tipografice a devenit azi un amănunt derizoriu, iar cei care se obstinează să-l cultive sunt fie naivi ridicoli, fie idealiști anacronici, fie „cârtitori de vocație, căutători cu dinadinsul de nod în papură“ (cum scria odată un confrate), într-un cuvânt: niște tipicari. ... Nu știi dacă mă număr printre acești idealiști, dar, în numele solidarității cu tagma lor, semnez această prefață:

I. Funeriu

2020

Acum constat că scepticismul meu a fost excesiv. Multe s-au îndreptat de atunci, disciplina tipografică s-a ameliorat simțitor, deși e departe de a fi ideală. Documentându-mă în domeniu, am observat

că și țări cu îndelungată tradiție culturală au trecut prin faze asemănătoare, dar cu două sau trei decenii înaintea noastră. M-a amuzat un text, publicat simultan la Bruxelles și Paris, pe care l-am citit la scurtă vreme după ce scrisesem prefața din 1996 (sper să fiu crezut pe cuvânt). Îmi va fi iertat deci vagul orgoliu de a-l reproduce, tocmai pentru că el exprimă exact ceea ce m-am străduit să descriu în același an, fără să-l fi cunoscut atunci:

Aujourd'hui, le « fichier » seul sépare l'auteur de son imprimante qui crache sans vergogne le texte frais écrit, truffé de coquilles à faire pâmer Gutenberg. Les mots électroniques se télétransportent en un battement de cil chez l'éditeur ou l'imprimeur sur les sombres chemins d'Internet. Et l'éditeur hurle, et l'imprimeur s'arrache les cheveux. Car l'auteur ne sait rien des arcanes de leurs métiers, et les rares sons qui le préviennent de quelques erreurs grossières ne suffisent pas à lui faire comprendre les subtilités de demi-cadratin, de l'espace fine ou de la belle page¹.

Acum, după 25 de ani, când știu sigur că mă număr printre acești incurabili idealști, semnez apăsând noua prefață cu speranța (iluzia?) că specia noastră va supraviețui.

I. Funeriu

---

¹ Marie-Christine Béné, *Préface*, la vol. Éric Martini, *Du caractère au paragraphe*, De Boeck & Larcier s.a., Paris, Bruxelles, 1998, p. 9. În traducere: „Doar fișierul îl mai desparte, azi, pe autor de imprimanta-i proprie, care, nerușinată, își scuipă textul abia scris, doldora de greșeli care, pe Gutenberg, l-ar face să leșine. Electronice, cuvintele se teletransportează într-o clipă către editor sau tipograf, pe întunecatele cărări ale Internetului. Editorul urlă de disperare când le vede, iar tipograful își smulge părul din cap. Căci autorul nu cunoaște nimic din rafinamentul meseriei lor, iar rarele clinchete de avertisment ale calculatorului care îl avertizează asupra unor erori nu sunt suficiente pentru a-l face să înțeleagă subtilitățile unui cadratin, ale unui spațiu fin sau ale unei pagini impare (belle page)“.

Cuprins

I. Prefață	7
II. Abrevieri	27
III. Argument	31
IV. Litere	43
1. Dimensiuni	45
2. Stiluri	52
3. Tipuri de literă	58
V. Cifre	63
1. Scrierea literală	70
2. Scrierea cu cifre romane	72
3. Scrierea cu cifre arabe	76
VI. Evidențieri grafice	85
VII. Semne ortografice și de punctuație, simboluri	101
1. Virgula	105
2. Punctul și virgula	107
3. Apostroful	112
4. Punctul	115
5. Punctele de suspensie	122
6. Rândul de puncte	128
7. Punctele de ghidaj	132
8. Două puncte	134
9. Semnul întrebării și semnul exclamării	136

10. Asteriscul	137
11. Linii orizontale	140
12. Bara oblică	158
13. Ghilimelele	163
14. Parantezele	177
15. Diacriticele	181
16. Blancul	200
VIII. Pagina tipografică.	223
1. Pagini inițiale	230
2. Pagini finale	231
3. Pagini obișnuite	232
4. Paginarea prefetei	232
5. Punerea în pagină a versurilor	233
6. Punerea în pagină a textelor dramatice	234
7. Notele de subsol	234
IX. Alineatul și paragraful	239
1. Alineatul	241
2. Paragraful	247
X. Rândul tipografic	253
XI. Despărțirea în silabe	261
XII. Corectura	273
XIII. Lista surselor citate	301
XIV. Indice de autori	307

Comenzi

BRUMAR

TIMIȘOARA

str.A.POPOVICI nr.6

tel.: +40 744 787 959

office@brumar.ro

www.brumar.ro